

Írta: Herczog Mária

ÖT ÉVES A GYERMEKVÉDELMI TÖRVÉNY!

A gyermekvédelem úgy járt a születésnapjával és eddigi eltelt 5 évének vizsgálatával, mint azoknak a gyerekeknek a többsége, akiket e törvény elsődlegesen szolgálni hivatott. Vagyis egyszerűen elfelejtődött, nem volt senkinek sem fontos, elsődlegesen azoknak nem, akik a világra segítettek és eddigi lépéseit egyengették vagy éppen fejlődését segíteni lettek volna hivatottak.

Nagyon keserű szavak ezek, és bizonyára sokakban azonnali ellenkezést és haragot váltanak ki, mégis szükségét érzem, hogy e születésnap múltán legalább ebben a formában kifejezhessem, milyen jellemzőnek érzem azt, ami történt. A gyermekek védelméről szóló törvény megszületése nagyon jelentős előrelépés volt, az elmúlt években alapvető változások indultak el, és mára sok olyan eredménnyel büszkélkedhetünk, ami ennek a jogszabálynak, illetve az ennek előkészítése, elfogadása és bevezetése körüli munkának köszönhető. Azt sem hallgathatjuk el azonban, hogy sok tekintetben ezek a változások lassabbak és nem is mindig egyértelműen jó irányúak voltak, azt pedig végképp nem, hogy a gyerekek védelme nem vált olyan politikai, kormányzati prioritássá, mint amelyet megérdemelne. Ez akkor is igaz, ha gyakran halljuk, hogy a gyermek – és a család – milyen kiemelten fontos a mindenkori kormányok és politikusok számára. A gyakorlatban viszont ennek kevés kézzelfogható és értékelhető jelét látni. Ennek cáfolata csak azokkal a vizsgálatokkal, elemzésekkel, mérésekkel lehetne elfogadható, amelyek sem a törvény bevezetését megelőzően, sem azóta nem történtek meg. Ezek hiányában csak feltevésekre, érzésekre, részleges adatokra lehet támaszkodni, de még ezeknek is meglehetősen alacsony a száma. Továbbra is reménykedem abban, hogy hamarosan elkészülhet egy olyan átfogó és alapos kutatás, amelyre a nyolcvanas években került sor először és utoljára Társadalmi beilleszkedési zavarok címmel, és amely nagymértékben meghatározta az azt követő évek szociálpolitikai, gyermekvédelmi tevékenységét, a szemlélet legalább részleges megváltozását, és elodázhatatlanná tett sok vitát, döntést és intézkedést.

Meggyőződésem, hogy most kiváló lehetőség kínálkozna arra, hogy az Európai Unióba való felvétel küszöbén ne csak a gazdasági és jogi harmonizációra kerüljön sor, hanem a gyermekvédelmi gyakorlatnak is az európai színvonalú jogszabályban megfogalmazottak szerinti megvalósítására.

A törvény módosítására is sor került és kerül az évforduló idején, de azok az alapvető problémák, amelyek a jó színvonalú gyakorlatot szolgálnák, illetve ki kényszerítenek, továbbra sem kerültek be a jogszabályba. Elsődlegesen arra a képtelen pénzügyi konstrukcióra gondolok, amely minden gyermekvédelemben dolgozó szerint ellehetetleníti a jó színvonalú végrehajtást. Addig ugyanis, amíg a normatívák felhasználásának nincsen érdemi szakmai és pénzügyi kontrollja, senki nem tudja vagy akarja kiszámítani, hogy ténylegesen mennyibe kerül, vagy kerülne a jó színvonalú alapellátás a különféle településtípusokon, intézményekben, és ameddig a törvényben megfogalmazott preferenciával szemben az alapellátás sem a prevencióban, sem pedig a helyi ellátás jó színvonalú működtetésében nem érdekelt, hanem ellenérdekelt, addig nem várható érdemi áttörés. Érthetetlen és nagyon káros gyakorlat, hogy a jogalkotói szándék ellenére a helyi önkormányzatokat nem éri retorzió és nincs személyi, intézményi felelősségre vonás azokban az esetekben, amikor mulasztásos törvénysértést követnek el, vagy bántalmazó módon elhanyagolják a gyermekek védelmével kapcsolatos feladataikat. Ennek számos

kézzelfogható jelét lehet naponta tapasztalni, hiszen a megyék egy részében még öt évvel a törvény életbelépése után is vannak olyan települések, ahol nincsen gyermekjóléti szolgálat. Így például Baranyában 2001. december 31-én még 11,3%, Borsodban 7,3%, Heves megyében 5,1 % volt formálisan is ellátatlan. De elég megnézni a létszám és végzettségi adatokat ahhoz, hogy érzékeljük, mennyire lehet érvényt szerezni a gyerekek megelőző védelmének és az alapellátásnak, ha az országban élő 2,3 millió gyerekre és a kétes értékű módon számított, de nyilvántartott 260 ezer veszélyeztetett gyerekre összesen 3571 munkatárs dolgozott, akik közül összesen 1400-nak van szakirányú felsőfokú végzettsége, és 821-en középfokú végzettséggel látják el ezt a munkát. 2099-en dolgoznak főállásban, teljes munkaidőben, ami még a fenti számot is jelentősen csökkenti. Összesen 123 önálló intézmény működik, ami meglátásom szerint nem szolgálja a gyerekek érdekeit, és jelzi, hogy mennyire tekintik az önkormányzatok fontosnak a gyerekek védelmét. Ugyancsak elgondolkodtató, hogy milyen módon tudja őket segíteni az az önkormányzat, ahol az országosan 3019 fő gyámhatósági ügyeket (is) intézők közül csak alig ezren szerezték meg a szakirányú felsőfokú végzettséget, és 5-en általános iskolai végzettséggel, míg 1690-en középfokú végzettséggel végzik e munkát, 2001-ben 265 7969 határozatot adva ki, 347 423-as nagyságrendű ügyirat forgalom mellett, melyeknek megháromszorozódik a száma, ha az alszámokon nyilvántartott ügyeket is figyelembe vesszük. Így nem csodálkozhatunk azon, ha a védelembe vett kiskorúak száma – 13 292 – semmiféle eligazítást nem ad arról, miért ennyi, miért éppen ők, és mennyire indokolt az ő védelembe vételük, illetve nem indokolt másoké. Ugyancsak tehetetlenségről és a törvény sajátos értelmezéséről tanúskodik az az adat, hogy a védelembe vétel keretében 3588 esetben az intézkedés: „a szülő figyelmeztetése helytelen magatartásának megváltoztatására”, ami legalábbis kétséges eredményességű a gyermek védelme szempontjából, különösen, ha feltételezzük, hogy a szülő nem azért bántalmazta vagy hanyagolta el a gyermekét, mert ez volt a feltett szándéka, esetleg nem szóltak neki korábban, hogy ez nem helyes.

A gyerekek napközbeni ellátása, mint a védelembe vétel egyik eszköze jó és hatékony lehetőség, a bölcsődék „visszaerősödését” csak üdvözölni lehet, különösen, ha nem kerül sor intézménybezárásra azért, mert „csak” roma gyerekek jelentkeznek, illetve járnak oda, és e bezárásnak sincsen szankciója. A családi napközi lassú terjedése még mindig figyelmeztet arra, hogy az alternatív, speciális szolgáltatások ügye, amely civil- és magánkezdeményezések erőteljesebb támogatását igényelné, még mindig nem áll elég jól. Ugyanez mondható el a helyettes szülői hálózatról, gyerekek és családok átmeneti otthonairól és azokról a családokat segítő egyéb lehetőségekről – játszócsoport, korai fejlesztés, szülők iskolája stb. -, amelyek nemcsak az érintettek esélyeit növelnék, hanem az egész közösség életminőségét és jó közérzetét is javítanák.

Nem térhetek ki részletesen ebben a rövid összefoglalóban arra a problémára, hogy az alapellátás más szereplői, így elsősorban a házi orvosok, gyermekorvosok, védőnők, pedagógusok, rendőrök és az őket foglalkoztató intézmények milyen mértékben kaptak képzést és segítséget a gyermekvédelmi törvény saját területükön történő megfelelő alkalmazásához, illetve ennek hiányában milyen módon sérül a gyerekek és családok sokféle érdeke és milyen veszélyeknek vannak kitéve. Erről az elmúlt hónapokban napvilágra került bántalmazási ügyek kapcsán sokan sokfelé szóltunk és úgy tűnik valami el is indul e tarthatatlan helyzet megváltoztatásáért. Ez azonban sajnálatosan elmaradt az elmúlt öt évben.

A szakellátás, a „klasszikus” gyermekvédelem sem örülhet felhőtlenül az átalakulásnak, megújulásnak, mert számtalan súlyos adósság és elmaradás terheli a jogalkalmazókat. Mindenekelőtt menthetetlen az a tény, hogy még mindig nagy számban utalnak be olyan

gyerekeket a szakellátás rendszerébe, akiket megfelelő alapellátás, illetve elmulasztott és soha számon nem kért helyi segítség híján vagy éppen kizárólag anyagi okból emelnek ki a családjukból. Senki nem ellenőrzi és értékeli érdemben azokat a dokumentációkat, amelyek alapján a beutalás és annak jóváhagyása történik, mint ahogy azt sem, hogy a felülvizsgálatok miért olyan „egyhangú” eredménnyel zárulnak a legtöbb esetben. Vagyis aligha veszik komolyan a döntést hozók azt a tényt, hogy gyerekek életéről döntenek, sokszor megalapozatlanul és a kényelmesebb és kevésbé rizikós megoldást vállalva. Nagyon kevesen tudnak és mernek akár saját munkaadójukkal, akár a társintézményekkel, kollegáikkal konfrontálódni és a gyerekek valódi érdekeit képviselni. E területen tragikusnak tartom a helyzetet. Nincs érdemi számonkérés és ellenőrzés: a helyi, megyei és országos évenkénti beszámolók a gyermekvédelmi törvény életbelépése óta többnyire formálisak és nem járnak semmiféle következménnyel. A helyi, megyei gyermekvédelmi tervek aligha állnak ki a szakszerű vizsgálati szempontok próbáját, a végrehajtásról és annak értékeléséről nem is ejtve szót.

A gyermekotthoni rendszer átalakulása jelentős előrelépés, de ennek közelebbi vizsgálata is azt mutatja, hogy a jogszabály és a szakmai szabályok komolyan vétele sokkal kedvezőbb eredményt is mutathatna. Mindenekelőtt fájdalmas tény, hogy még mindig több, mint 22 ezer gyermek és fiatal él a szakellátás rendszerében, akik közül több, mint 4000 nagykorú. A nevelőszülői ellátásban élők száma 8193, nem éri el a 40%-ot, és ez nagyon alacsony szám. A fővárosban például majdnem háromszor annyi gyerek él gyermekotthonban, mint nevelőszülőnél, ami kirívóan magas, és szerencsére nem jellemző az országban általában. Eközben sok családban kudarcosak a kihelyezések és sok esetben a pénzügyi szempontok dominanciája miatt, túl sok gyerek kerül egy családba. Egyértelműsíthető pedig a nemzetközi tapasztalatokból, hogy a kiégés veszélye őket fokozottan fenyegeti és a gyerekek számára is sokkal kedvezőbb a személyre szabott figyelem és nevelés. A 3 év alattiak száma mutatja a „csecsemőotthoni” lobbival változatlanul jó érdekérvényesítő képességét, amely egyértelműen azoknak a gyerekeknek okoz kárt, akiknek az esetében a törvény egyértelműen fogalmazott. A 2001-ben bekerült 3 év alatti gyerekek közül még mindig döntően intézménybe és nem anyával együtt vagy nevelőszülőhöz kerül a gyerekek többsége. A gondozás átlagos ideje sem csökken jelentősen, a gyerekek nagy része hosszú éveket tölt el a gyermekvédelem rendszerében anélkül, hogy valóságos érdekei ezt kívánják, illetve, hogy ezt az időt a speciális szükségletek jó színvonalú kiegyenlítése és az esélyek növelése, valamint a család érdemi segítése jellemezné. A lakásotthoni átalakulás jelentős lépés, de csak akkor, ha az ott dolgozók megfelelően képzettek és az ott élő gyerekek számára minőségi javulást eredményez a családszerű elhelyezés. A speciális otthonok kialakítása, szakmai megerősítése igazi áttörést hozhat e téren.

A pártfogás átalakítása a jövő évben kezdődik, jó lehetőséget adva az eddigiek felmérésére és a javító-nevelés, előzetes letartóztatás tapasztalatainak értékelésére.

Várhatóan és remélhetően a következő öt évben legalább részben be lehet pótolni a most elmulasztottakat, vélhetően sor fog kerülni a szakmai szabályok és a szükséges képzések, továbbképzések, tervezés, monitorozás és számonkérés rendszerének további finomítására és a gyerekek érdekeinek a mainál sokkal következetesebb figyelembevételére.